

Dominika Kuśnierz-Krupa*

„Portugalska szkoła konserwacji” – kwartał das Cardosas w centrum Porto

“Portuguese school of conservation” – quarter das Cardosas in the centre of Porto

Słowa kluczowe: Porto, kwartał das Cardosas, realizacja konserwatorska, rewitalizacja historycznego centrum miasta

Key words: Porto, quarter das Cardosas, conservation realisation, restoration of historic city centre

Porto lub Oporto, jak mówią mieszkańcy krajów anglosaskich, jest drugim co do wielkości miastem Portugalii oraz stolicą północnej części kraju. Miasto leży nad rzeką Douro, około pięciu kilometrów od jej ujścia do Oceanu Atlantyckiego. Osadnictwo, które dało początek późniejszemu miastu, rozwinęło się na północnym brzegu rzeki w I w. p.n.e. Osada nazwana *Portus Cale*¹ pełniła funkcję portu i przez kolejne wieki nękana była licznymi najazdami ze strony plemion Wizygotów oraz Maurów. Miasto znalazło się w strefie wpływów cywilizacji chrześcijańskiej dopiero w XI wieku². Od tego momentu rozpoczął się jego ustawiczny rozwój. Dokumenty źródłowe podają, że w 1374 roku Porto posiadało już mury obronne³, co wobec skomplikowanego ukształtowania terenu było dużym osiągnięciem inżynierskim. W kolejnych wiekach miasto powiększało swoje granice, zajmując także drugi brzeg rzeki Douro, gdzie rozwinęło się przedmieście Vila Nova de Gaia. Rozwój ten wpłynął także na stale rosnącą liczbę mieszkańców Porto, która w wieku XVIII wynosiła ponad 61 tysięcy obywateli⁴.

Wiek następny to okres rozwoju przemysłu w mieście, co wiązało się z połączeniem obu brzegów Douro dwupoziomym mostem, który zaprojektował uczeń Gustave’a Eiffela – Teofil Seyriga⁵.

Cały okres historii miasta, w którym w Porto mieszały się różnorodne kultury i wpływy, a także jego międzynarodowa pozycja jako portu, z którego wyruszały pierwsze dalekomorskie ekspedycje, sprawiły, że w mieście znajduje się niezliczona ilość zabytków. W związku z ogromnym potencjałem w sferze dziedzictwa historycznego Porto, podobnie jak inne europejskie miasta, boryka się z problemem pilnej potrzeby rewitalizacji tych obiektów⁶.

W 2005 roku jednostka miejska trzymająca pieczę nad procesem rewitalizacji Porto (Porto Vivo SRU) zdecydowała

Porto or Oporto, as it is called by English-speaking people, is the second largest city in Portugal and the capital of the northern part of the country. The city lies on the river Douro, approximately five km from where it flows into the Atlantic Ocean. The settlement which gave rise to the later city developed on the north bank of the river in the 1st century B.C. The settlement, known as *Portus Cale*¹, was a sea port and for several centuries was repeatedly invaded by the Visigoth and Moorish tribes. The city fell under Christian influence only as late as the 11th century². Since then it has continuously developed. Sources inform that Porto already had defensive walls in 1374³ which, considering the complicated lie of the land, was a great engineering achievement. In the following centuries the city expanded, spreading also onto the other bank of the river Douro, where the suburb Vila Nova de Gaia developed. The development also influenced the continuously growing population of Porto which, in the 18th century, numbered more than 61 thousand⁴.

The next century was a period of industrial development in the city, which was connected with a two-level bridge, designed by a disciple of Gustave Eiffel – Teophil Seyriga⁵, spanning the banks of the Douro.

The whole period of the city history when various cultures and influences merged in Porto, as well as its international status of a port from which the first ocean-going expeditions set off, resulted in the city boasting innumerable historical buildings. Because of its immense potential as far as historical heritage is concerned, Porto, like other European cities, faces the challenge of urgent need to restore those object⁶.

In 2005, the municipal unit taking care of the restoration process in Porto (Porto Vivo SRU) decided to create an over-

* Dominika Kuśnierz-Krupa, dr inż. arch., arch. krajobrazu, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* Dominika Kuśnierz-Krupa, dr inż. arch., landscape arch., Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Faculty of Architecture at the Cracow University of Technology

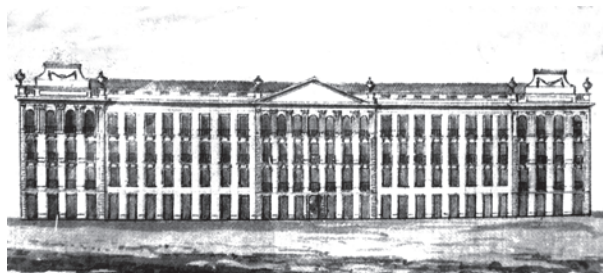
Ryc. 1. Widok na najstarszą część Porto, położoną na prawym brzegu rzeki Douro, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012
 Fig. 1. View of the oldest part of Porto, located on the right bank of the river Douro, photo D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Ryc. 2. Mapa Porto. Zaznaczono historyczne centrum, w którym położony jest kwartał das Cascosas [w:] materiały Porto ViVO SRU
 Fig. 2. Map of Porto. Marked historic centre where the quarter das Cascosas is located [in:] materials Porto ViVO SRU

Ryc. 3. Widok na adaptację Mercado Ferreira Borges, gdzie obecnie znajduje się centrum kulturalno-wystawowe, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012
 Fig. 3. View of the adaptation of Mercado Ferreira Borges, which currently house the cultural-exhibition centre, photo D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Ryc. 5. Widok na pałac das Cardosas od strony północnej w 1833 roku, wg rysunku Joaquina Cardoso Vilanovy [w:] materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU
 Fig. 5. View of the palace das Cardosas from the north in 1833, acc. to a drawing by Joaquim Cardoso Vilanova [in:] materials of the City of Porto Office, Porto Vivo SRU

Ryc. 6. Widok na pałac i pasaż das Cardosas od strony wschodniej w 1880 roku [w:] materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU
 Fig. 6. View of the palace and passage das Cardosas from the east in 1880 [in:] materials of the City of Porto Office, Porto Vivo SRU

◀ Ryc. 4. Kwartał das Cascosas przed interwencją konserwatorską na zdjęciu satelitarnym [w:] Google Earth, 10.02.2013
 Fig. 4. Quarter das Cascosas before conservation intervention on a satellite photo [in:] Google Earth, 10.02.2013

o utworzeniu ramowego dokumentu, który będzie zawierał zalecenia i przepisy dotyczące procesu rewaloryzacji historycznego centrum Porto (ryc. 2). W dokumencie tym zdefiniowano także główne kierunki, cele i środki wykonawcze w procesie rewaloryzacji. Według władz miasta proces rewaloryzacji zabytkowej tkanki miejskiej powinien być jasny i czytelny. Powinien także prowadzić do przywrócenia atrakcyjności miasta, przy wsparciu społecznym i wykorzystaniu potencjału ekonomicznego.

Oprócz ww. dokumentu, w ramach regulacji prawnych dotyczących rewaloryzacji zabytkowej przestrzeni miejskiej, opracowanych w 2009 roku, władze miasta poleciły jednostce Porto Vivo SRU opracowanie wstępnego projektu wyznaczenia priorytetowej strefy interwencji konserwatorskiej (PSI) w najstarszej części Porto. Projekt ten został zaaprobowany przez radę miasta w roku 2012.

W ramach opracowanej w 2005 roku przez Porto Vivo SRU strategii przeprowadzono szereg interwencji konserwatorskich w historycznym centrum miasta. Jedną z ciekawszych była rewaloryzacja przestrzeni publicznej, przeprowadzona w 2011 roku w dzielnicy Morro da Se, która objęła ulice: Rua de D. Hugo, Largo D. Pedro Vitorino, Largo do Colegio e Viela de S. Laurenc^o. Prócz tej inwestycji na przełomie 2010 i 2011 roku zrealizowano projekt *Patio Luso*⁸, który dotyczył rewaloryzacji przestrzeni ulicy Rua Sa de Noronha. W ramach projektu zmodernizowano osiem obiektów zabytkowych, a w jednym z nich słynną Luso Cafe, a także stworzono bogatą ofertę mieszkaniową (w postaci apartamentów w zabytkowych wnętrzach) oraz biurową i komercyjną. Wszystkie elementy projektu łączy publiczny, ogólnodostępny dziedziniec Patio Luso, stworzony we wcześniej niezagospodarowanej, zdegradowanej przestrzeni między kamienicami. Kolejnym przedsięwzięciem, które powstało w ramach akcji rewaloryzacji zabytkowej przestrzeni Porto, jest projekt centrum kulturalno-wystawowego, zrealizowany w murach XIX-wiecznej hali targowej Mercado Ferreira Borges, który w 2009 roku zdobył państwową nagrodę na najlepiej zrewaloryzowaną przestrzeń poprzemysłową w Portugalii (ryc. 3).

Obok wymienionych wyżej interwencji konserwatorskich w zabytkowej tkance Porto, przeprowadzonych w ramach prac Porto Vivo SRU, należy szczególnie przyjrzeć się rewaloryzacji kwartału das Cardosas, położonego między ulicami Ruad as Flores, Largo Loios, Dom Alfonso Henriques i placem da Liberdade (ryc. 4).

Przestrzeń ta związana była zawsze z ważnymi dla miasta obiektami i wydarzeniami. Chyba najmocniej na teren ten wpłynęła obecność zgromadzenia klasztorowego Santo Eloi, które od XV wieku zajmowało działki w północno-zachodniej części kwartału. W 1490 roku mnisi Loios założyli fundację Santa Maria da Consolacao, zwaną później Santo Eloi, by w obszarze miasta, wewnątrz murów miejskich wybudować swą siedzibę. Około 100 lat później klasztor zaczął prężnie się rozwijać. Rozwój ten oraz stale rosnąca liczba mieszkańców miasta spowodowały potrzebę budowy nowej świątyni i modernizacji zespołu klasztorowego. Przedsięwzięcie rozpoczęte w 1593 roku zostało zakończone dopiero trzydzieści lat później. Patronem nowej świątyni, a także działającego przy niej bractwa został patron zgromadzenia – Santo Eloi (św. Eligiusz), który patronował także cechowi miejskich złotników. Członkowie bogatszych rodzin Porto ufundowali w nowej świątyni kilka kaplic grobowych o wysokich walorach artystycznych⁹.

all document which would include guidelines and regulations concerning the process of revalorization of the historic centre of Porto (fig. 2). The main trends, objectives and measures needed to execute the restoration process were also defined in the document. According to the local authorities, the process of restoring the historic substance of the city should be clear and legible. It should also aim at restoring the attractiveness of the city, using its economic potential and social support

Besides the above mentioned document, within legal regulations concerning revalorisation of the historic urban space, prepared in 2009, the city authorities requested the Porto Vivo SRU unit to prepared an initial project determining a priority zone for conservation intervention (PCIZ) in the oldest part of Porto. The project was approved by the town council in 2012.

Within the strategy prepared in 2005 by Porto Vivo SRU, several conservation interventions were carried out in the historic city centre. One of the most interesting was revalorisation of the public space, completed in 2011 in the Morro da Se district, which encompassed the streets: Rua de D. Hugo, Largo D. Pedro Vitorino, Largo do Colegio e Viela de S. Laurenc^o. Apart from that investment, at the turn of 2010 and 2011 the project called *Patio Luso*⁸ was realised, which involved revalorization of the Rua Sa de Noronha street. Within the project eight historic buildings were modernised, including the famous Luso Cafe in one of them, and also a rich offer of residential (in the form of apartments in historic interiors), office and commercial opportunities was created. All elements of the project are connected by a public, generally accessible courtyard of Patio Luso, created earlier in the underdeveloped, degraded space between tenements. Another enterprise undertaken within the framework of revalorisation of the historic substance of Porto was the project of the cultural – exhibition centre, realised inside the 19th-century covered market Mercado Ferreira Borges which, in 2009, received the state award for the best restored post-industrial space in Portugal (fig. 3).

Apart from the above mentioned conservation interventions within the historic substance of Porto, carried out within the work of Porto Vivo SRU, particular attention should be paid to revalorization of the das Cardosas quarter, situated between the streets: Ruad as Flores, Largo Loios, Dom Alfonso Henriques and the da Liberdade square (fig. 4).

This space has always been associated with buildings and events significant for the city. The area was probably most profoundly influenced by the presence of the Santo Eloi monastic order, which occupied the plots in the north-western part of the quarter since the 15th century. In 1490, the Loios monks founded Santa Maria da Consolacao, later known as Santo Eloi, in order to build a monastery within the city walls. Around 100 years later the monastery was flourishing. Its development and the constantly growing number of the town inhabitants necessitated the construction of a new church and modernisation of the monastic complex. the enterprise which started in 1593 was completed almost thirty years later. The patron of the order – Santo Eloi (St. Giles), who was also the patron of the goldsmiths' guild, became the patron saint of the new church as well as of the local brotherhood. Members of the more affluent Porto families founded several burial chapels representing high artistic value in the New church⁹.

Spatial changes in this part of the city progressed since the 1760s, when the street Rua Almada was laid, and with it

Ryc. 7. Archiwalna pocztówka. Widok na ulicę Rua das Flores od strony północnej na przełomie XIX i XX wieku [w:] Muzeum Historii Porto, s.v.

Fig. 7. An archive postcard. View of the street Rua das Flores from the north at the turn of the 19th and 20th [in:] Museum of History of Porto, s.v.

Ryc. 8. Widok placu i na drugim planie klasztoru S. Bento w latach 80. XVIII wieku [w:] Muzeum Historii Porto, s.v.

Fig. 8. View of the square with S. Bento monastery in the background, during the 1780s [in:] Museum of History of Porto, s.v.

Ryc. 9. Fragment planu Porto z początku XX wieku, na planie zaznaczono dawną lokalizację klasztoru S. Bento [w:] Muzeum Historii Porto, s.v.

Fig. 9. Fragment of a plan of Porto from the beginning of the 20th century, with marked old location of S. Bento monastery [in:] Museum of History of Porto, s.v.

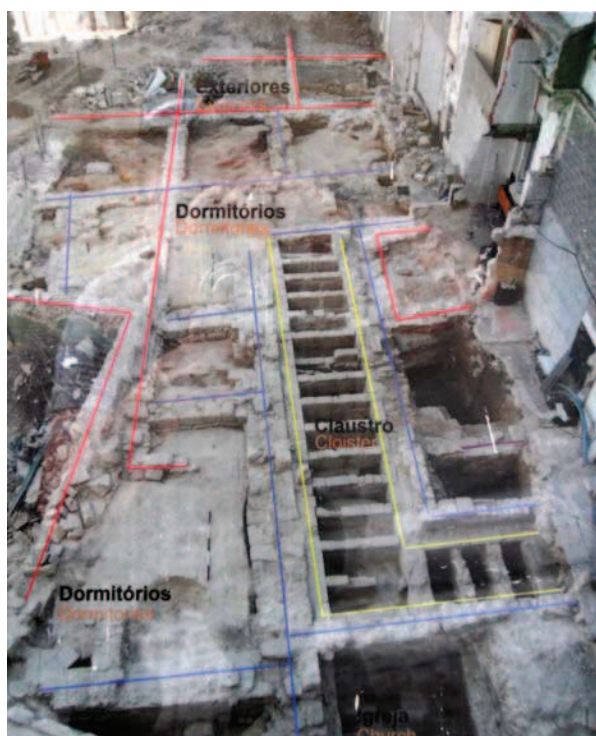
► Ryc. 12. Fragment detalu architektonicznego odkrytego podczas prac archeologicznych na terenie kwartału Cardosas [w:] materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU

Fig. 12. Fragment of architectonic detail, discovered during archeological work in the quarter Cardosas [in:] materials of the City of Porto Office, Porto Vivo SRU

Ryc. 10. Widok z lotu ptaka na zrewaloryzowany kwartał das Cardosas [w:] materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU

Fig. 10. Bird's eye view of the restored quarter das Cardosas [in:] materials of the City of Porto Office, Porto Vivo SRU

Ryc. 11. Wykopiska archeologiczne na terenie kwartału Cardosas [w:] materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU

Fig. 11. Archaeological excavations in the quarter Cardosas [in:] materials of the City of Porto Office, Porto Vivo SRU

Zmiany przestrzenne w tej części miasta zaczęły postępować od lat 60. XVIII wieku, kiedy to wytyczono ulicę Rua Almada, a z nią plac Praça Nova (później nazwany Praça da Liberdade). W związku z szybkim rozwojem urbanistycznym Porto w kierunku północnym zaistniała potrzeba modernizacji Praça Nova, a w konsekwencji rozebrania północnej części obwodu obronnego. To z kolei wpłynęło na radykalną przemianę struktury przestrzennej zespołu klasztorowego, który był położony zaraz przy murach miejskich. Konwent był zmuszony do rozebrania fasady wzniesionego w 1629 kościoła i do budowy nowego klasztoru, którego projekt wykonał francuski inżynier José Champalimaud de Nussane¹⁰. Co istotne, obiekt zaprojektowany przez Champalimaud de Nussane'a swą formą i detalem w niczym nie przypominał tradycyjnego obiektu klasztorowego. Był on w swoim wyrazie bardziej neoklasycyzyzm pałacem niż klasztorem, naśladującym styl ówczesnych rezydencji bogatej magnaterii. Budowa nowej siedziby zakonu trwała tak długo, że zgromadzenie nie doczekało jej zakończenia ze względu na proces kasaty zgromadzeń zakonnych i konfiskaty ich majątków na rzecz państwa, co miało miejsce w 1834¹¹. Nieukończony budynek klasztoru został sprzedany na publicznej aukcji bogatemu kupcowi Manuelowi Cardoso dos Santos. Nowy właściciel w umowie kupna-sprzedaży został zobligowany do ukończenia budowy obiektu według oryginalnego, pierwotnego projektu. Po jego śmierci pałac, nazywany od nazwiska właściciela „Cardosas” przeszedł w ręce spadkobierców¹². Od tego czasu pałac das Cardosas, choć funkcjonował w sposób daleko inny od pierwotnego przeznaczenia, stał się symbolem luksusu i dostatniego życia burżuazji Porto (ryc. 5).

Od momentu gdy ukończono budowę pałacu, przestrzeń publiczną dzielącą go od obecnego Praça da Liberdade zyskała zwyczajową nazwę pasażu Passeio das Cardosas. Ulica ta bardzo szybko stała się uosobieniem luksusu oraz wyrafinowanego smaku. Tutaj spacerowała elita miasta, w tym artyści i politycy. Tutaj także znajdowały się atelier zagranicznych projektantów mody i najlepszych krawców (ryc. 6).

Od strony południowej kwartał tworzy ulica Rua das Flores, która została wytyczona w 1521 r. na mocy dekretu króla Manuela I, otrzymując wówczas nazwę Rua Santa Catarina das Flores. Jej nazwa była związana z kultem św. Katarzyny męczennicy, wspieranym przez ówczesnego biskupa Porto, Pedro da Costę, a także z położeniem w rejonie miasta słynącym z niezliczonej liczby ogrodów¹³.

Rua Santa Catarina das Flores miała za zadanie połączyć plac Sao Domingos z północną bramą Porta de Carros. Szeroka jak na owe czasy arteria dzieliła ten fragment miasta na tereny związane z funkcją mieszkalną o charakterze rezydencyjnym – na południu i tereny, które zajmowały w większości obiekty handlowe (handel złotem, srebrem, wyrobami z gliny oraz tekstyliami) – na północy¹⁴.

W połowie wieku XIX wieku, pomimo handlowego charakteru, Rua das Flores stała się także centrum życia kulturalnego Porto w związku z otwarciem tutaj siedziby dziennika „A Grinalda”.

Architektoniczny wyraz ulicy w wieku XIX definiowały ekskluzywne kilkukondygnacyjne kamienice (tradycyjnie wąskie i wysokie), których właścicielami byli bogaci kupcy. Kamienice te posiadały w parterach przestrzeń handlowo-magazynową, natomiast wyższe kondygnacje zajmowały pomieszczenia mieszkalne¹⁵ (ryc. 7).

Od strony wschodniej kwartał zdefiniowany jest przez ówczesny plac Almeida Garrett, nazwany tak w 1889 roku.

the Praça Nova square (later renamed Praça da Liberdade). As a result of rapid urban development of Porto towards the north it was necessary to modernise Praça Nova, and consequently to demolish the north section of the surrounding fortifications. That in turn influence a radical transformation of the spatial structure of the monastic complex which was located in the vicinity of the city wall. The order was forced to dismantle the facade of the church erected in 1629, and to build a new abbey the project of which was designed by a French engineer José Champalimaud de Nussane¹⁰. It is significant, that the object designed by Champalimaud de Nussane neither in its form nor detail resembled a traditional monastic object. In its expression it was more of a neo-classical palace than a monastery, imitating the style of wealthy noblemen's residences of the times. Construction of the new abbey lasted so long that the order did not see its completion since monastic orders were dissolved and their property confiscated by the state, which took place in 1834¹¹. The unfinished monastery building was sold at a public action to a rich merchant, Manuel Cardoso dos Santos. In the sales contract the new owner was obliged to complete the construction according to the original design. After his death, the palace nicknamed “Cardosas” from the owner's surname, fell into the hands of his heirs¹². Since those times the palace das Cardosas, though its function differed diametrically from the use it had been intended for originally, became a symbol of luxury and affluent life style of the Porto bourgeoisie (fig. 5).

From the moment when the construction of the palace was completed, the public space separating it from the present-day Praça da Liberdade became commonly known as the passage Passeio das Cardosas. The street quickly became the embodiment of luxury and refined taste. Here the city elite, including artists and politicians came for a stroll. Here also were the atelier of foreign fashion designers and the best tailors (fig. 6).

On the south side the quarter is bordered by Rua das Flores street, which was laid out in 1521 by the decree of king Manuel I, being then called Rua Santa Catarina das Flores. Its name was associated with the cult of St. Catherine the Martyr, supported by the then bishop of Porto – Pedro da Costa – as well as with its location in the region of the city famous for its immense number of gardens¹³.

Rua Santa Catarina das Flores was to link the Sao Domingos square with the north gate Porta de Carros. Quite wide for its time, the artery divided that fragment of the city into a residential area – in the south, and the area occupied mostly by commercial objects (trade in gold, silver, pottery and textiles) – in the north¹⁴.

In the mid-19th century, despite its commercial character, Rua das Flores became also the centre of cultural life in Porto as a consequence of the office of “A Grinalda” daily being opened there.

The architectonic expression of the street in the 19th century was determined by exclusive multi-storey tenement houses (traditionally narrow and tall), whose owners were rich merchants. The tenements had commercial and storage space in the basement, while upper floors served residential purposes¹⁵ (fig. 7).

On the east side the quarter borders on the then Almeida Garrett square, named so in 1889. Previously that space had been known by many various names. In the 14th century, bishops' vegetable gardens stretched there. In the 15th century,

Ryc. 13, 14. Widok na wnętrze kwartału das Cardosas podczas interwencji konserwatorskiej, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Fig. 13, 14. View of the interior of the quarter das Cardosas during conservation intervention, photo D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Ryc. 15. Widok na wnętrze kwartału das Cardosas podczas interwencji konserwatorskiej, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Fig. 15. View of the interior of the quarter das Cardosas during conservation intervention, photo D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Ryc. 16. Widok współczesną ekspozycję zabytkowych detali architektonicznych odnalezionych podczas prac archeologicznych na terenie kwartału, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Fig. 16. View of the current exhibition of historic architectural details found during archaeological excavations in the quarter, photo D. Kuśnierz-Krupa 09.2012

Ryc. 17, 18. Kamienice tworzące kwartał das Cardosas podczas prac konserwatorskich, fot. D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Fig. 17, 18. Tenement houses constituting the quarter das Cardosas during conservation work, photo D. Kuśnierz-Krupa, 09.2012

Wcześniej przestrzeń ta znana była pod wieloma nazwami. W wieku XIV na tym terenie znajdowały się ogrody warzywne biskupów. W wieku XV z kolei przestrzeń ta przez mieszkańców Porto nazywana była Largo do Faval. Około stu lat później, dokładnie w 1518 roku król Manuel I zlecił budowę w tym miejscu klasztoru S. Bento Encarnacao (ryc. 8). Na początku XVII wieku w pobliżu klasztoru zaczęto urządzać cotygodniowe targi i tradycja ta przetrwała do XIX wieku.

Klasztor S. Bento poważnie ucierpiał podczas pożaru miasta w 1783 roku. Jego odbudowa nie powiodła się, czego efektem była decyzja o budowie w tym miejscu, na początku XX wieku, stacji kolejowej (ryc. 9).

Projekt rewitalizacji kwartału das Cardosas został opracowany przez biuro architektoniczne FA Arquitectos. Zakładał stworzenie przestrzeni usługowej (hotel), handlowej oraz mieszkalnej (apartamenty). Wewnątrz kwartału architekci zaproponowali dziedziniec połączony z ogrodem, który dostępny jest od placu Loios, ulicy Ruad as Flores oraz placu Almeida Garrett (ryc. 10).

Prace budowlane zostały poprzedzone przeprowadzonymi przez firmę Logiark badaniami archeologicznymi. Badania te zostały ukończone w 2009 roku, a ich efektem było odkrycie relikwów kościoła, klasztoru i dormitorium XIV-wiecznego konwentu Santo Eloi¹⁶ (ryc. 11, 12).

W wyniku przeprowadzonych prac dawny pałac das Cardosas został zrewaloryzowany i zaadaptowany na hotel. Obecnie w jego wnętrzach mieści się InterContinental Porto – Palacio das Cardosas Hotel, który łączy w sobie nowoczesność z historią. W części parteru hotelu znajduje się znana w Porto kawiarnia Astoria Cafe, otwarta na dawny pasaż Passeio das Cardosas oraz stację kolejową S. Bento (ryc. 15).

Zespół mieszkaniowy zaprojektowany w zabytkowych kamienicach, tworzących kwartał, podobnie jak hotel łączy w sobie tradycję ze współczesną myślą architektoniczną. Zastosowane materiały wykończeniowe, takie jak np. kolorowe kafelki na elewacji budynków, nawiązują do tradycyjnych portugalskich mozaik, których pozostałości można jeszcze znaleźć na fasadach zabytkowych domów w Porto. Podobnie kształty otworów okiennych i drzwiowych i ich detal przypominają te, które stosowano tutaj w XIX wieku i wcześniej (ryc. 13, 14).

Samo podejście do rewaloryzacji tej przestrzeni, stawiające na pierwszym miejscu zachowanie zabytkowego ładu i układu urbanistycznego przed ochroną substancji, u części konserwatorów może budzić kontrowersję. Jest jednak warte odnotowania ze względu na efekt, który osiągnięto. Kwartał das Cardosas w kontekście urbanistycznym został zrewaloryzowany. Zachowano tym samym historyczny układ tej części Porto. Zdemastrowane kamienice tworzącego jego zabudowę zostały zmodernizowane, a ich detal nawiązuje do tradycji architektonicznej kraju. Do odnowionych wnętrz kamienic oraz pałacu wprowadzono oprócz tradycyjnych także nowe funkcje, takie jak hotel czy biura. Nowe przeznaczenie tych obiektów gwarantuje ich funkcjonowanie, co w przypadku centrum Porto, gdzie obecnie większość kamienic jest opuszczona i zrujnowana, ma niebagatelne znaczenie.

Portugalczyki, jak zauważa autor tego artykułu, po przeprowadzeniu kilkuletnich badań w Lizbonie, Porto, Funchal, Braga i Cascais, mają swoją własną „szkołę konserwacji zabytków”. Cenią ład urbanistyczny oraz tradycyjny, rodzimy detal, ale nie kopiują go. Przykładem takiego podejścia do konserwacji jest opisany wyżej przykład rewaloryzacji kwartału das Cardosas w zabytkowym centrum Porto.

inhabitants of Porto named it – Largo do Faval. About one hundred years later, precisely in 1518, king Manuel I ordered the monastery of S. Bento Encarnacao to be erected there (fig. 8). At the beginning of the 17th century, weekly fairs started to be held in the vicinity of the monastery and the tradition continued until the 19th century.

S. Bento monastery was seriously damaged during the great fire in the city in 1783. Its reconstruction was a failure, which resulted in the decision to build a railway station on that site, at the beginning of the 20th century (fig. 9).

The revitalisation project for the quarter das Cardosas was prepared by the designing office FA Arquitectos. It involved creating service (hotel), commercial and residential (apartments) space. Inside the quarter architects designed a courtyard combined with a garden, which is accessible from the Loios square, Ruad as Flores street and the Almeida Garrett square (fig. 10).

Building work was preceded by archaeological excavations carried out by Logiark. The research was completed in 2009, and resulted in discovering the relics of the church, monastery and dormitory of the 14th-century monastic complex of Santo Eloi¹⁶ (fig. 11, 12).

As a result of carried out work, the old palace das Cardosas was restored and adopted to serve a hotel function. Currently it houses the InterContinental Porto – Palacio das Cardosas Hotel, which combines modernity with history. On the ground floor there is the Astoria Cafe, well-known in the whole Porto, opening onto the former passage Passeio das Cardosas and the S. Bento railway station (fig. 15).

The residential complex designed in the historic tenement houses constituting the quarter, like the hotel, combines tradition with modern architectonic ideas. Finishing materials used, such as e.g. colourful tiles on building elevations, allude to traditional Portuguese mosaics whose relics can still be found on the facades of historic houses in Porto. Similarly, shapes of door and window openings and their details resemble those used here in the 19th century and before (fig. 13, 14).

The approach to revalorisation of that space, giving priority to the preservation of historic arrangement and urban layout, rather than preservation of substance, can seem controversial to some conservators. However, it is worth noticing because of the effect which has been achieved. The quarter das Cardosas in the urban planning context was restored. And thus the historic layout of that past of Porto was preserved. Ruined tenement houses there were modernised, and their details allude to the architectonic traditions of the country. Besides the traditional ones new functions, such as a hotel or offices, were introduced to the restored interiors of the tenements of the palace. New purpose of those objects guarantees their functioning which, in the case of the centre of Porto where now the majority of tenement houses is abandoned and lies in ruin, is of paramount importance.

The Portuguese, as the author of this article has observed, after carrying out years-long research in Lisbon, Porto, Funchal, Braga and Cascais, have their own “school of monument conservation”. They appreciate urban arrangement and the traditional, native detail, but do not copy it. The example of such an attitude towards conservation is the above described revalorisation of the quarter das Cardosas in the historic centre of Porto.

BIBLIOGRAFIA

- [1] *Alfandega Congress Centre Porto. Events with Tradition*, Edificio de Alfandega, Porto 2011.
- [2] Belo Rodeia J., Castro Lopes D., Mateus A., *De nueva generacion. Arquitectura Portuguesa*, 2G, nr 20/2001, Nexus, 2001.
- [3] Briosa J.D., *O Convento dos Loios no Porto 1789-1798*, Dissertação de Mestrado Integrado em Arquitectura pelo Departamento de Arquitectura da Faculdade de Ciências e Tecnologias da Universidade de Coimbra, 2012.
- [4] Campos N., Matos P., *Guia de Arquitectura, Norte e Centro de Portugal*, Traco Alternativo – Arquitectos Associados, 2010.
- [5] Ferrão Afonso J., *Image, Ritual and Urban Form: Porto in the 16th Century*, Citar Journal of Science and Technology of the Arts, nr 1/2010.
- [6] Gutkind E.A., *Urban development in Southern Europe: Spain and Portugal*, The Free Press, New York 1967.
- [7] Kuśnierz-Krupa D., „Portugalska szkoła konserwacji” – *Muzeum Transportu i Komunikacji Eduarda Souto Moury w Porto*, Wiadomości Konserwatorskie, 32/2012.
- [8] Pereira J. Fernandes, *Neoclassicismo ou fim do classicismo?*, *História da Arte Portuguesa*, Lizbona 1995.
- [9] Quaresma M.C. de Carvalho, *Inventário Artístico de Portugal: Cidade do Porto*, Academia Nacional de Belas-Artes, Lizbona 1995.
- [10] Wąsowicz M., *Kierunki rozwoju oraz strategia regeneracji urbanistycznej brzegu rzeki Douro w mieście Porto w Portugalii*, Czasopismo Techniczne, nr 1-A/2/2012, Politechnika Krakowska, 2012.
- [11] Vincent M., Stradling R.A., *Hiszpania i Portugalia*, Świat Książki, Warszawa 1997.

¹ Od nazwy osady pochodzi nazwa kraju – Portugalia, por. E.A. Gutkind, *Urban development in Southern Europe: Spain and Portugal*, The Free Press, New York 1967, s. 32.

² E.A. Gutkind, *Urban development...*, *op. cit.*, s. 32.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Vincent, R.A. Stradling, *Hiszpania i Portugalia*, Świat Książki, Warszawa 1997, s. 130.

⁶ D. Kuśnierz-Krupa, „Portugalska szkoła konserwacji” – *Muzeum Transportu i Komunikacji Eduarda Souto Moury w Porto*, Wiadomości Konserwatorskie, 32/2012, s. 31.

⁷ Materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU.

⁸ Projekt został wykonany w latach 2006-2009 przez Miguel Saraiva & Associados.

⁹ J. Ferrão Afonso, *Image, Ritual and Urban Form: Porto in the 16th Century*, Citar Journal of Science and Technology of the Arts, nr 1/2010, s. 41.

¹⁰ Materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU.

¹¹ J.D. Briosa, *O Convento dos Loios no Porto 1789-1798*, Dissertação de Mestrado Integrado em Arquitectura pelo Departamento de Arquitectura da Faculdade de Ciências e Tecnologias da Universidade de Coimbra, 2012, s. 137-139.

¹² *Ibidem*, s. 141.

¹³ J. Ferrão Afonso, *op. cit.*, s. 46.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU.

¹⁶ Materiały Urzędu Miasta Porto, jedn. Porto Vivo SRU.

Streszczenie

Artykuł porusza problem rewaloryzacji zabytkowej przestrzeni miejskiej na przykładzie realizacji konserwatorskiej kwartału das Cardosas w historycznym centrum Porto.

Kwartał das Cardosas tworzy obecnie zabudowa związana z nowoczesnym hotelem oraz zespołem handlowo-mieszkalniowym. Wcześniej w tej części miasta znajdowały się relikty umocnień obronnych, zespół kościelno-klasztorny Santo Eloi, pasaż Passeio das Cardosas, klasztor S. Bento Encarnacao i ogrody biskupie.

Na skutek rozwoju miasta i kasaty zgrupowań zakonnych przeprowadzonej przez władze w 1834 roku zespół kościelno-klasztorny Santo Eloi przestał istnieć. Jego część w postaci nieukończonego budynku klasztornej projektu José Champalimaud de Nussane'a została zaadaptowana na pałac, rezydencję bogatego kupca Manuela Cardoso dos Santos, od którego nazwiska pałac przybrał nazwę Palacio das Cardosas.

Kwartał, który tworzy pałac (obecnie hotel) oraz zabytkowe kamienice, został zrewaloryzowany według projektu portugalskiej pracowni FA Arquitectos. Realizacja ta wpisuje się w ramy opracowanej w 2005 roku strategii rewaloryzacji centrum Porto, nad którą kontrolę sprawuje powołana do tego jednostka Porto Vivo SRU.

Abstract

The article addresses the issue of revalorisation of the historic urban space on the example of conservation realization of the quarter das Cardosas in the historic centre of Porto.

The quarter das Cardosas currently consists of buildings belonging to a modern hotel and a commercial-residential complex. Previously this part of the city encompassed relics of defensive fortifications, a church and monastery complex of Santo Eloi, a passage Passeio das Cardosas, the S. Bento Encarnacao monastery and bishop's gardens.

Due to the city development and the dissolution of monasteries carried out by the authorities in 1834, the Santo Eloi church and monastery complex ceased to exist. Its fragment in the form of an unfinished monastery building designed by José Champalimaud de Nussane was adopted for a palace, a residence for a wealthy merchant Manuel Cardoso dos Santos, because of whom it became known as Palacio das Cardosas.

The quarter, created by the palace (currently hotel) and historic tenement houses, was restored according to the project of a Portuguese designing office called FA Arquitectos. The realisation fits within the framework of a strategy aimed at restoring the centre of Porto, prepared in 2005, and supervised by a specially appointed unit called Porto Vivo SRU.